

האוניברסיטה וחנוך הדור

(ליום השנה הראשון לאוניברסיטת העברית)

כשתחקה אדם על התפתחות האוניברסיטה במשך החמישים האחרונה, ותקשם בעוקר על ידי הגלוי, אי הפיתוח, של צדקה השונים, המיונים לצרכי המעשה, עם הצרכים המעשיים של הארץ בכלל ובענין חינוך צרכי החקלאות והעשיה, ובני מלחמה זו נתרבו. צרכים אלה ובמיוחד מתוך הרצון לעזור לצבא, ולא עוד אלא שמתוך הצבא המיוחד הנוצר על ידי המלחמה, הודגשו הדגשים יתרה כמה צרכים, שאם גם הוכרה חשיבותם זה כבר אלא שלא הורגשה החופות, למשל, במדעי הרוח, הצורך במחלקה ללימודי האנגלית — אין יוורים: או הצורך בלימודי החברה — אין פקידות אורחיות, במדעי הרפואה, הצורך להחיש את ההכנות לקראת הכשרת רופאים — המקורות המצוינים להספקת רופאים נסתתמו, והנה בתוך המצוקה של שנות חירום אלה רואים אנו לגעגעי ציגיו את הצעדים הראשונים, ובמקרים ידועים הרבה יותר כצעדים ראשונים, של השגתה הדרושה האלה, שנה שראתה פתיחת המכון החקלאי, פתיחת המכון לפאראמקולוגיה, יסוד קתדרה לאנגלית, הקמת ועדות לדין מידוי בשאלות חנוך רופאים — שנה, בזו אינה שנת-סרק; ועל הכל — עלינו לזכור את יצירת הועדה המדעית המועצת למי עצה ההספקה המלחמתית — אמנם לא של האוניברסיטה אלא של הממשלה, אך כהנהלת נשיא האוניברסיטה ובעזרת הכחות המדעיים של האוניברסיטה — ועדה המשפשת ריכוז והכרח של העזרה המדעית, הניתנת על ידי הישוב לפתרון בעיות המלחמה של האומות, התפשטות, כשאנו מוכיר עובדות אלה אין אני עושה זאת

ומה נוסף על המקצוע

אני שואל אפוא: מה צריכה האוניברסיטה לתת לתלמידיה נוסף על המקצוע או המקצועות השונים הנלמדים בה? או, מנקודת המבט של התלמיד, מה צריך תלמיד האוניברסיטה לקבל מלבד המקצוע המיוחד שהוא מתמסר לו, כדי שיהיה ראוי לשם תלמידו, או אחר כך מוסמך אוניברסיטאי.

התשובה הרגילה היא, שהאוניברסיטה צריכה לשאוף ליצירת טיפוס אדם, שיגש גישה מסוימת למציאות המדע והחיים שהוא עתיד לעמוד בפניהם. כמו הישוב כל המורכב מכל מיני גורמים, כמו מחלקת החנוך המיוחדת כל מיני גורמים, — על האוניברסיטה לנסות ולגבש את הכשרונות הטובים בעמנו בסופם אחד, שישמש מורה ודוגמה לדור, ברור שעליו להיות בעל מקצוע, ובעל מקצוע טוב, אך נוסף לכך עליו להיות אדם, אדם בעצרתו הרוחנית, משכיל יחיד לפי אחריותו אוניברסיטאית.

ברור, שכרכה רבה באידאל זה, ומי יתן נזכה להגשימו. אך מרגיש אני בחובה להפנות את השומע הלב לכמה הבדלים בו, אם למדנו דבר אחד ממאורעות ימינו, הריהו זה שדואק אידאל זה עלול להיות לרועץ. השאיפה ליצור טיפוס אדם של ימינו בארצות ידועות, הציגה לנו — והביאה תרם לעולם כולו.

ולדאבוננו עלינו להוסיף, שגדג מעשה זה המדע לא עזר, להפך, בעלי המדע, הפרופסורים רבים של האוניברסיטאות, נתנו יד לכחות המהרסים, ואין אני מדבר כאן על הכנעותם האישיות: סוף סוף אין לדורש מאדם שיהיה גבור או קדוש, אבל הם הרכינו לא רק את ראשם אלא גם את מקצועותיהם, עיקרן את המדע, והכל כדי לעזור ביצירת "הטיפוס" האוניברסיטאי הנדרש מהם. טיפוס האדם "העליון", שכששלו זה עומד לפנינו, עלינו להזהר: שמא סוף דרכם יראה חס ושלום סוף דרכנו.

אני מעמיד על הפרק אפוא שאלה זו, והיא השאלה היסודית בימינו אלה בשביל כל מי שמתעסק בחנוך: איך להשיג את האידאל של יצירת טיפוס האדם בלי שיהא לנו ליקול זה.

רא טיפוס אדם יצירה

לי נדמה, שאת התשובה יש לבקש לא במלה "יצירה" יש יצירה שהיא בריאה, ויש יצירה שהיא עשייה, אם נעמוד על הבחנה זו נתקרב לתשובה נכונה. וראשית — הבריאה מריון אכזר משנה ישנה: "לפיכך נברא אדם יחיד" — להגיד גדולתו של הקב"ה: שאדם טובב כמה מסבקות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה, וסלך מלכ המלכים הקב"ה טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו.

כאן עומדים אנו בעצם קוד הבריאה, משנה זו מציגת את אפיה המיוחד של הבריאה בניגוד לפעולות שלנו, דרך עבודתנו אנו היא — לטבוע כמה מסבקות בחותם אחד וכולם דומים זה לזה, אין אנו בוראים אלא עושים. תדוגמה הטיפוסית היא: עבודת הפועל בבית המחרושת שעושה דבר אחד, או חלק של דבר אחד, במסגרת נזה, אבל הבורא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון, ואף על פי כן אין אחד מהם דומה לחבירו, וזהו בד"א. וכך עבודה לחוד ובריאה לחוד, עבודה — פירושה הכפלה של המצוי, בריאה — יצירת דבר חדש.

ולא רק דבר חדש אלא דבר מחדש, כח הבורא כאילו נמשך מבורא: עיקר מהותו של הבורא (בניגוד לפועל, לעשה) הריהו שאף הוא, במדת ידועה, בורא. הבריאה מקור לחידוש גם בתוך הדבר המחוּדש, שהרי כח החידוש מצוי גם בו. הסיווג המובהק של הבריאה (שוב, בניגוד לעשייה הנדרש מהם) לפעולה) הוא שאינה כלה או נפסקת אלא היא מורישת את עצמה וירשת עולמים.

שתי דרכים — בריאה ועשייה

ובכן ניתן ליצור בשתי דרכים, בדרך הבריאה או בדרך העשייה, וכשמדברים על יצירת טיפוס האדם יש להבחין ביניהם. הדרך האחת, והיא דרך העשייה, היא דרך ההכפלה: היא מה שקראתי הדרך של בית המחרושת, אמנם דרך זו קלה היא, כי נתיבותיה ידועות, קל לאגד ארגונים ולהתניע תנועות ולשגן טיפוסאות עד שיוגבש גוש בעל משמעת אחידה, המרים קול אחד, ויד אחת, לפי פקודה, קל לטבוע את כל המסבקות בחותם אחד עד שהיו כולם דומים זה לזה, ואמנם קלה דרך זו: אלא כלום נכונה היא, כלום מתאימה לטבע החפשי של האדם, כלום ראויה לנברא בצלם? שמא על הנברא בצלם לברוא בצלם, ללכת בדרך בורא? ושמן דרך זו היא לבדה הראויה, שמא לאמת/הסופית של הדבר היא לבדה אפשרית? אמנם דרך זו לא רק קשה, היא גם עמומה ונסתרת, אין אני מבינים אותה, ולפיכך אין היא ניתנת להוראות מדויקות, אך כיוונה ברור: לברוא בוראים, להדגש מחדשים, להשריש בנוצר את סגולת היוצר באופן שיהיה יוצר, אף הוא, ידוע פתחונו של רוסו לבקיע הגבולות של הסבלנות הדתית, לדעתו יש לסבול במדינה כל כת דתית שהוא, מלבד כת הכופרת בעק רון הסבלנות, באופן זה ממש עלינו לברך על כל טיפוס אדם שהוא, מלבד הכופר בזכות קיומם של טיפוסים אחרים.

וכך נוכל לקבל את אידאל היצירה של טיפוס האדם כאידאל החנוך בכלל וכאידאל החנוך האוניברסיטאי בפרט, ואולם עלינו לבדוק, שיצירה זו — בריאה היא ולא סתם עשייה, ואין התוצרת הרצויה דבר סביל אלא חי ופעיל מכת עצמו. אמנם נכון, שמגמת החנוך ליצור טיפוס של איש, אך האיש הנוצר צריך להיות איש, איש ולא מכונה ואיש פירושו לכל הפחות בעל "רצון חפשי", מי שעושה את עצמי מתוך יוזמתו ולא אנוס על ידי אחר.

בעד רצון חפשי ושכל חפשי

אמרתי: לכל הפחות בעל רצון חפשי, כי להיות בעל רצון חפשי הריהו סגולה האדם סתם, אך בשביל האיש האוניברסיטאי יש לדרוש, שיהיה גם בעל שכל חפשי, שכל חפשי — מה פירושו? שכל, שאינו משועבד לדבריו של אחר אלא שיכול לבדוק, ושבודק את הכל, בלי להזקק לאחר, אין זאת אומרת שהוא מהפכן, גם השמירן יכול לבוא לידי מסקנותיו לפי שקול דעתו שלו, מה שחשוב הוא, יחיו מסקנותיו אילו שיהיה שיגע אליהן בכת עצמו, עצמאות שכלית זו היא הנדרש לנו במיוחד כדור זה, דור של תעמולה וחנוך עזרי, חושבים לעצמם, שאין התעמולה נכבשת אלא על ידי תעמולה חזקה יותר, דעה זו אינה נכונה, התעמולה נכבשת רק על ידי ההכרה הברורה שאינה אמת אלא שקר, כלומר, על ידי רוח התבונה והבקורת, שהיא פרי החנוך החפשי, התשובה לתעמולה אינה תעמולה נגדית אלא ביטול כחה של התעמולה על ידי גלוי אפיה, ודבר זה אפשרי רק אם נתן את הנוצר לתת רחוק מטיפוסאות ונוסחאות ולחשוב, לא את מחשבותיהם של מורכבים או מנהיגים, אלא את מחשבותיהם שלהם.

אני חוזר אפוא לנקודת המוצא שלי, יצאתי מן העובדה, שההתפתחות האחרונה של האוניברסיטה הריהו בכיוון מעשי, ואמרתי שאין להצטער על כך אלא לתקן לבדו, על האפשרויות החדשות שהתגלו, ואולם אין ללמוד מכאן, שיש לשעבד את האוניברסיטה למטרות חוצלנות, התועלת המעשית של לימודי האוניברסיטה, אף אם השוכה היא אינה ממצה את כל הברכה, ואף לא את עיקר הברכה, הטמונה בהם. נוסף על מקצועו ומלבד מקצועו הרי נישא איש האוניברסיטה לפי אפיו העצמאי הכללי המוסמך אנו מוסמך המקצוע הוא מוסמך האוניברסיטה.